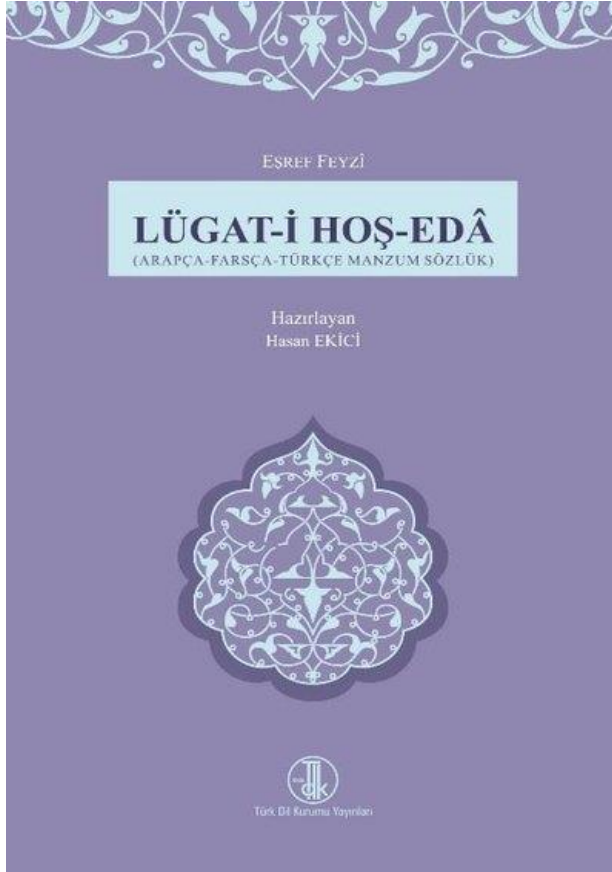

LÜGAT-İ HOŞ-EDÂ¹

İsmail GÜNEŞ²

Şiir, Türk edebiyatında müelliflerin rağbet ettiği, meramlarını etkili biçimde ifade etmek adına kullandıkları en gözde türlerden biri olmuştur. Yapısal özelliklerinden dolayı iletilmek istenen mesajların daha kolay aktarılması ve az sözle çok şey ifade etmeye imkân vermesi kimi konularda şiirin, nesre göre daha çok tercih edilmesine neden olmuştur.

Osmanlı dönemi Türk edebiyatında farklı konularda pek çok eser şiir formunda kaleme alınmıştır. Bu bağlamda şiirin ritmik yapısı, kolay ezberlenebilir ve sürükleyici olmasından dolayı dil öğretiminin önemli unsurlarından biri olan sözlüklerin yazımında da şiir türünün tercih edildiği görülmektedir. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte Arapça ve Farsça Türk kültür dünyasını etkilemiş ve medreselerde bu dillerin öğretilmesi için farklı yöntem ve araçlar kullanılmıştır. Bu süreçte kullanılan araçlardan biri de manzum sözlüklerdir.

¹ (ISBN978975-17-4820-1; Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, Yıl: 2021, 148 s.)

² Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi TDE Bölümü, ismailgunes@yahoo.com, orcid.org/0000-0002-4563-4950.

İslam dininin Türkler tarafından kabul edilmesinden sonra İslamiyet'in kutsal kitabı Kur'an'dan dolayı Arapça önem kazanmış, Arapça-Türkçe manzum sözlükler yazılmaya başlanmıştır. Türkçe-Arapça manzum sözlüklerin ilki, Ferišteoğlu adıyla meşhur olan Abdüllatif ibn Melek tarafından 1392 yılında yazıldığı tahmin edilen *Lügat-i Ferišteoğlu* adlı eserdir (Kılıç, 2006: 68). *Lügat-i Visâlî, Islâh-ı Merkezî, Teşrîh-i Tıbbâ', Tuhfe-i Fedâî, Nazmü'l-Le'âl, Müfîdül-Müstefîdîn, Nazm-ı Ferâ'id, Şehdü Elfâz, Tuhfe-i Âsım, Nuhbe-i Vehbî* vb. sözlükler de Arapça-Türkçe manzum sözlükler kategorisinde değerlendirilen sözlüklerdendir (Ekici, 2021: 17-18).

Anadolu sahasında Arapça-Türkçe, Farsça-Türkçe sözlüklerin dışında üç dilde yazılmış manzum sözlükler de bulunmaktadır. Arapça-Farsça-Türkçe manzum sözlük kategorisinin ilk örneğini XV. yüzyılda Behâüddîn İbn Abdurrahmân-ı Magalkaravî tarafından M. 1424 tarihinde yazılan *U'cûbetü'l-Garâyib fi-Nazmi'l-Cevâhiri'l-'Acâyib* adlı eser oluşturmaktadır (Ekici, 2021: 18). Türk edebiyatında Farsça-Türkçe, Arapça-Türkçe, Arapça-Farsça-Türkçe yazılmış manzum sözlüklerin dışında bir dili Türkçe olmak kaydıyla Boşnakça, Bulgarca, Ermenice, Fransızca, Rumca, Urduca gibi farklı diller ile yazılmış sözlükler de görülmektedir (Ekici, 2021: 14).

Klasik Türk edebiyatında Arapça-Farsça-Türkçe olarak yazılan manzum sözlüklerden biri de *Lügat-i Hoş-Edâ*'dır. Hasan EKİCİ tarafından yayıma hazırlanan *Lügat-i Hoş-Edâ*, Türk Dil Kurumu tarafından 2021 yılında yayımlanmış olup 148 sayfadan oluşmaktadır. Ekici, bu çalışmasında XVIII. yüzyıl şairlerinden Eşref Feyzî tarafından kaleme alınan ve Arapça-Farsça-Türkçe olmak üzere üç dile ait sözleri ihtiva eden *Lügat-i Hoş-Edâ* adlı manzum sözlüğü inceleyerek eserin çeviri yazısını yapmıştır.

Lügat-i Hoş-Edâ, giriş kısmıyla birlikte dört bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde yazar tarafından manzum sözlükler hakkında genel bilgiler verildikten sonra, klasik Türk edebiyatında manzum sözlük yazma geleneğinin tarihî seyri üzerinde durulmuştur. Anadolu sahasında yazılanlar; Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler, Arapça-Türkçe Manzum sözlükler, Arapça-Farsça-Türkçe Manzum Sözlükler ve Diğer Dillerde Yazılan Manzum Sözlükler başlıkları altında ele alınarak değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde eserin müellifi Eşref Feyzî'nin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Gerek tezkirelerde gerekse diğer biyografik kaynaklarda Eşref Feyzî'nin hayatı ve şahsiyetiyle ilgili herhangi bir bilgi yer almadığından müellifin doğum ve ölüm tarihi bilinmemektedir. Eserinin başındaki takrizler incelendiğinde XVIII. yüzyıl tezkire yazarlarından Mehmet Salim (öl. 1743) ve aynı yüzyılın şairlerinden Ahmet Neylî (öl. 1748) ile çağdaş olduğu anlaşılan şair, şiirlerinde *Eşref* ve *Eşref Feyzî* mahlaslarını kullanmıştır. *Lügat-i Hoş-Edâ*'nın 1736 tarihinde kaleme alındığı dikkate alındığında Eşref Feyzî'nin 18. yüzyılda yaşadığı söylenebilir (s. 23).

Eşref Feyzî'nin hayatıyla ilgili verilen bu bilgilerden sonra şairin bilinen tek eseri *Lügat-i Hoş-Edâ*'nın şekil ve muhteva özelliklerine değinilmiştir. Arapça-Farsça-Türkçe olmak üzere üç dilli manzum bir sözlük olan *Lügat-i Hoş-Edâ* 21 varaktan müteşekkildir. Eğitime yeni başlayan çocuklar için kaleme alınan eserin Türk Dil Kurumunda iki nüshası tespit edilmiştir. Her sayfasında ortalama 9 beytin bulunduğu eser, 11 bölümden ve toplamda 336 beyitten teşkil etmiştir (s. 24). *Hâzâ Lügatü Seyyid Feyzî-i Hoş-Edâ* ifadesiyle başlayan eserin adı, birinci bölümün dördüncü beytinde *Hoş-Edâ* olarak belirtilmiştir (s. 24). *Lügat-i Hoş-Edâ*'nın yazılış tarihi şair tarafından, 11.

kıtanın 52. beytinde ebcet hesabıyla H.1149 / M. 1736 olarak belirtilmiştir. Eşref Feyzî, eserinin 227 beyitten müteşekkil birinci bölümünün yazılış tarihini H. 1145 / M. 1732 olarak vermiştir. Künye bilgilerine göre *Lügat-i Hoş-Edâ*, H. 1153 / M. 1740 tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensih söz konusu eserini sözlüğün yazarına okumakla tashih ettiğini ifade etmiştir (s. 25).

Arapça-Farsça-Türkçe olarak yazılan eserin, Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede'nin *Tuhfe-i Şâhidî* adlı manzum sözlüğüne nazire olarak yazıldığı Eşref Feyzî tarafından birinci bölümün altıncı beytinde ifade edilmiştir (s. 25). Ekici, daha sonra sözlüğün nazım şekilleri, kafiye düzeni ve vezin hususiyetlerini irdelemiştir. *Lügat-i Hoş-Edâ*'da diğer manzum sözlüklerde olduğu gibi bölümlere kıta adı verilmiş ve kıta başlıkları altında kıta, nazım, müstezat ve mesnevi gibi farklı nazım şekilleri kullanılmıştır. Vezin hususiyetleri bahsinde, Eşref Feyzî'nin vezin konusunda genel olarak başarılı olduğu, bununla birlikte az da olsa bazı beyitlerde veznin aksadığı, bu aksaklığın müelliften mi müstensihinden mi kaynaklandığının net olmadığı ifade edilmiştir. Eserin muhtevasıyla ilgili bilgiler verildikten sonra eserin kaynakları üzerinde durulmuştur. Bazı sözcüklerle ilgili açıklamaların yer aldığı derkenar kısımlarında Eşref Feyzî, hangi kaynaklardan yararlandığını belirtmiştir (s. 28-34).

İkinci bölümde yazar tarafından *Lügat-i Hoş-Edâ*'nın Türk Dil Kurumunda tespit edilen iki nüshası tanıtılarak metnin hazırlanmasında takip edilen yöntem hakkında bilgi verilmiştir (s. 35). Daha sonra eserin iki nüshasının karşılaştırılmasıyla oluşturulan transkripsiyonlu metin sunulmuştur. *Lügat-i Hoş-Edâ*'da bazı sözcüklerle ilgili olarak sayfa kenarlarında bulunan açıklamalar transkribe edilerek dipnotta gösterilmiştir. Eserde geçen Arapça ifadeler de Türkçe çevirisiyle verilmiştir.

Sırr hem-râz gizlüye tırna küleng

Vech yüz ruhsâr-ı Nahşeb rû 'izâr *

* [Der-kenâr] Ruḥ 'izâr yañaq ma'nâsınadır. (s. 42)

Nâb u ḥâliş âb u şâfî pâk zülâl

Rîm* u fezl u sûz yakmaq düst yâr

* [Der-kenâr] Rîm, irin ma'nâsına gelür. (s. 44)

Üçüncü bölümde eserin söz varlığını ortaya koymak amacıyla metnin sözlüğü hazırlanmıştır. Burada *Lügat-i Hoş-Edâ*'daki Arapça ve Farsça sözcüklerin anlamları metinde geçtiği biçimiyle alfabetik olarak verilmiştir (s. 73).

Leşker (Far.): Çeri, 'asker [1/41a, 2/3a]

Nâme (Far.): Mektûb, Biti [1/80b, 11/25b]

Nüş (Far.): İçmek [1/53b]

Peymâne (Far.): Ölçek [5/4a]

Semek (Ar.): Balık [11/15a]

Sitâyiş (Far.): Ögmek [3/3a]

Sünbül (Far.): Çiçek [11/20a]

Şitâ (Ar.): Kış [11/13a]

Teşne (Far.): Şusuz [1/89a]

Türâb (Ar.): Toprak [1/93a]

Veş (Far.): Gibi [1/80a]

Zevrak (Ar.): Gemi [11/25a]

Üçüncü bölümde üzerinde durulan bir başka konu ise metinde geçen eskicil sözlere dir. Eserde eskicil nitelikte 63 sözcük tespit edilmiş ve bu sözcükler anlamlarıyla birlikte tablo şeklinde verilmiştir (s. 95).

Sıra No	Sözcük	Anlamı
1	Anduğ [1/105b]	Sırtlan.
2	Apar (mak) [1/171b]	Götürmek, alıp götürmek.
3	Ariğ [1/184a]	Zayıf, cılız.
4	Bay [[1/197a]	1. Zengin, müstağni. 2. Ulu, kibar, soylu.
5	Bezenmek [5/7a]	Süslenmek.
6	Bilü [1/199a]	1. Bilgi, ilim, irfan, idrak, malumat. 2. Zihin, fikir.
7	Biti [11/25b]	1. Yazılmış şey, mektup.
8	Çeri [1/41a, 2/3a]	1. Asker. 2. Savaş.
9	Çetük [1/103a]	Kedi.
10	Çigin [10/5a]	Omuz, omuz başı.
11	Dernek/Dirnek [11/41a]	Toplantı, toplantı yeri, cemiyet.
12	Dütün/tütün [1/153b]	Duman
13	Em [1/85a, 3/7b]	İlaç, deva, çare.

Üçüncü bölümün sonunda özel isimler dizini yer almaktadır. Bu çalışmayla elde edilen bulgu ve bilgiler ise sonuç başlığı altında değerlendirilmiştir (s. 99). Çalışmanın sonunda kitap hazırlanırken yararlanılan eserlerin bulunduğu kaynakça kısmı yer almaktadır.

Dördüncü bölümde ise araştırmacılara kolaylık olması adına *Lügat-i Hoş-Edâ*'nın Türk Dil Kurumu Kütüphanesinde bulunan Yz. A. 188 ve Yz. A. 253 numaralı Arap harfli nüshalarının tıpkıbasımlarına yer verilmiştir (s. 108).

Klasik Türk edebiyatında özel bir yere sahip olan manzum sözlükler, bir dönem dil öğretiminin vazgeçilmez kaynakları arasında yer almıştır. Bunun yanı sıra özellikle yazıldığı dönemin diliyle ilgili önemli bilgiler de taşıyan manzum sözlükler, toplumun kültürel hafızasının saklandığı önemli bir veri kaynağı durumundadır. Yazar Hasan EKİCİ, böyle bir çalışmayı bilim âlemine kazandırmakla manzum sözlük sahasına yeni bir eser kazandırmıştır. Bu itibarla, Türk kültür mirasını geçmişten günümüze taşıyan önemli kaynaklardan birini gün yüzüne çıkararak bilim dünyasının istifadesine sunan yazarın bilimsel çabalarını takdirle karşılamak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Ekici, Hasan (2021). *Lügat-i Hoş-Edâ*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

İmamoğlu, Ahmet Hilmi (2006). *Muğlalı Şâhidî İbrahim Dede, Tuhfe-i Şâhidî Farsça-Türkçe Manzum Sözlük*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları.

Kaya, H. ve Ayçiçeği B. (2019). *Müsellesnâme Osman Şâkir'in Manzum Sözlüğü*. İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

Kılıç, Atabey (2006). "Klasik Türk Edebiyatında Manzum Sözlük Yazma Geleneği ve Türkçe-Arapça Sözlüklerimizden Sühba-i Sıbyân", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 20, Sayı: 20, s. 65-77.

Kılıç, Atabey (2009). *Mustafa b. Osman Keskin Manzume-i Keskin -Türkçe-Arapça-Farsça Manzum Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Öz, Y. (1999). *Tuhfe-i Şâhidî Şerhleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları Prizma Dizgievi.

Öz, Y. (2010). *Tarih Boyunca Farsça-Türkçe Sözlükler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Uzun, Kadir (2021). "Manzum Sözlükler Bize Ne Anlatır?", *Türk Dili*, Yıl: 70, Sayı: 833, s. 72-79.